

UZORNI OGLED ZA POVIJESNI RJEČNIK

(Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, sastavili Majda Merše i France Novak uz sudjelovanje Francke Premk)

Izlaskom Oglednoga sveščića (na 130 stranica) Rječnika slovenskoga jezika protestantskih pisaca 16. stoljeća zaključena je tek prva faza rada na velikom povijesnom rječniku koji je započet još davne 1973. godine u Institutu za slovenski jezik Frana Ramovša u Ljubljani.

Rječnik slovenskoga jezika protestantskih pisaca 16. stoljeća zamišljen je kao jednojezični povijesni rječnik, a njegov su koncept izradili Majda Merše i France Novak. Zajedničkim radom posebne komisije stručnjaka za leksikološka pitanja Odsjeka za slovenski jezik SAZU i Filozofskoga fakulteta te manjega broja vanjskih suradnika skupljena je i abecedirana opsežna leksička građa. Rječnik će obuhvaćati i obrađivati samo razdoblje slovenskoga protestantizma, a bit će izrađen na osnovi potpunoga ispisa svih tiskanih djela toga razdoblja, tj. od 1550. do 1595. godine. Nije bilo velikih problema pri određivanju izvora jer je to razdoblje omeđeno piscima, tematikom i vremenom. Kartoteka sadržava 3 169 000 listića iz 48 slovenskih protestantskih djela, a napravljena je na osnovi izvornika ili njihovih preslika. Cjelokupna je građa preslikana i nalazi se na listićima formata A6. Listići su umnoženi na kserografu i zamjenjuju konkordancije svih pojava.

Velika je pozornost posvećena prikupljanju leksičke građe. Od samoga je početka zamišljeno da se ona približi najraznovrsnijim korisnicima, odnosno da rječnik bude namijenjen širokoj uporabi s obzirom na značenje protestantizma za slovenski književni jezik. Treba imati na umu da su upravo u 16. st. udareni temelji slovenskoj književnosti, da je Primož Trubar preveo *Novi zaujet* i da je Adam Bohorič objavio prvu gramatiku slovenskoga jezika. Ne treba posebno isticati značenje prijevoda *Svetoga pisma* i pojave gramatike za povijest svakoga književnoga jezika.

Pred nama je ogled budućega rječnika. Zasad još nije, osim pokušne, krenula obrada. Računa se da bi se broj natuknica mogao kre-

tati između 16 000 i 20 000. Iz iznesenih je podataka svima, a najviše leksikografima koji rade na tom rječniku, jasno kako je najveći i najteži dio posla tek pred njima pa se ne može ni okvirno naslutiti kada će taj veliki i značajni rječnik ugledati svjetlo dana. Zasad se planira da se u dvije godine izdaju *Besedišča jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. U njima bi bio popis svih riječi, s minimumom gramatičkih podataka i podatkom o izvoru. Usporedo bi se nastojalo okupiti veći broj leksikografa za obradu rječnika. Njime bi slovenska leksikografija i lingvistika, te svi oni koji se služe slovenskim jezikom kao izvorni govornici ili su pak filolozi, povjesničari jezika ili prevoditelji, jednoga dana zasigurno dobili vrlo koristan povijesni rječnik.

Nažalost, unatoč računalnoj tehnici, koja olakšava mukotrpan leksikografski posao, za izradu se rječnika troši još uvijek jako mnogo vremena. Što je priprema temeljitija, što se bolje razradi koncepcija rječnika, rječnik će se brže izrađivati i bit će bolji. Svjesni važnosti pripreme, slovenski su leksikografi izradili ovaj ogledni sveščić i ponudili ga javnosti na kritičku prosudbu. Uz njega smo se prisjetili *Ogleda* koji je 1878. tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti poslala najuglednijim slavistima: F. Miklošiču, I. I. Sreznjevskomu, V. Jagiću, A. Veberu i S. Novakoviću, pripremajući se za početak rada na velikom rječniku. U njemu je na malo prostora navedeno tek po kojemu će se kriteriju riječi unositi u rječnik, kako će biti obrađene te kojim će pravopisom i gramatikom rječnik biti pisan. Nikad za Akademijin rječnik nije bila razrađena koncepcija ni napisane upute za obrađivače, kojih se u stotinjak godina izmijenilo dosta. Vremena su nova, pa je i pristup leksikografskomu poslu nov, što najbolje pokazuje ovaj slovenski ogled.

Ogledni sveščić koji je pred nama pravi je uzorak što treba uraditi prije početka obrade bilo kojega rječnika. On se sastoji od dva dijela: teoretskoga i rječničkoga, a namjena mu je predočiti zamisao velikoga povijesnoga rječnika, te upozoriti na bogatstvo podataka o jeziku koje nudi ovaj potpuni ispis rječničkoga blaga 16. stoljeća. U prvom je dijelu prikazana makrostruktura i mikrostruktura budućega rječnika. Tu je do punoga izražaja došlo golemo teoretsko i praktično iskustvo stečeno u radu na velikom *Slovaru slovenskega knjižnega jezika* u Inštitutu za slovenski jezik. Razrađeni su do najmanjega detalja svi leksikografski postupci, primjerice razrađeno je čak sedam kriterija za odabir primjera za ilustraciju upotrebe pojedine natuknice. Prikazana su i načela za obradu polisemije i sinonimije, za obradu frazema, termina, posuđenica i kalkova, etimologije... Jednostavno, na sve se mislilo unaprijed

kako bi obrada bila što ujednačenija i bolja. Na kraju teoretskoga dijela dan je popis kratica i znakova, tablica grafema za foneme književnoga jezika slovenskih protestantskih pisaca te detaljna shema rječničkoga članka. Načelno se može reći da članak obuhvaća sve slovopisne i jezične podatke o leksičkoj jedinici, ali i one izvanjezične koje su važne za njezinu pojavu.

U rječničkom se dijelu nalazi 78 članaka u kojima su obrađene natuknice svih vrsta riječi. Natuknice su smišljeno odabrane jer se željela predočiti sva rječnička problematika. Konceptcija ovoga rječnika razvijala se postupno tijekom prikupljanja građe, ali i proučavanjem svjetske leksikografske i jezikoslovne literature.

Sve su natuknice transliterirane iz bohoričice u latinicu i navedene u osnovnom, tj. kanonskom liku. Nisu transliterirani jedino grafemi iz kojih se mogu naslutiti i rekonstruirati izgovorne razlike.

Predložena obrada različitih leksičkih jedinica pokazuje da se želi dati što više i gramatičkih i semantičkih podataka o svakoj. Na taj način iscrpnost ispisa leksika prati i njegova iscrpna obrada. Uz natuknicu je naveden tip deklinacije, rekonstrukcija naglaska, slovopisne inačice riječi, morfološki podaci, značenja, sintaktičke posebnosti, tekstni primjeri, te stilska obilježja pojedinih značenja ili modifikacija značenja. Svako je značenje, po mogućnosti, ilustrirano najmanje jednim prikladnim potvrđenim primjerom iz svakoga djela koje je ispisano za ovaj rječnik. Uza svaku se natuknicu donosi potpun popis semantičkih, stilskih i morfoloških primjera.

Rječnik će biti abecedno ustrojen. Natuknice će biti jednorječne, ali i višerječne. Neke će se leksičke jedinice pojaviti i kao podnatuknice, npr. glagolski participi. Fonološke i morfološke inačice bit će povezane uputnicama: *bojovati* gl. bojovati.

Rječnički se članak sastoji od glave, zaglavlja i semantičkoga, tj. značenjskoga dijela. Glava uključuje sve ono što prethodi gramatičkim podacima, a zaglavlje se sastoji od više dijelova. U prvom su dijelu zaglavlja i podaci o naglasku. Kod tvorenica u tom je dijelu tvorbeni odjeljak. Drugi dio zaglavlja čine podaci koji govore o broju pojavljivanja natuknice u nekom djelu i podatak o tome kada i gdje je prvi put zapisana. Kraj zaglavlja ujedno je i morfološki odjeljak, a zaključuje ga podatak o pisanju početnoga slova natuknice. U semantičkom se dijelu prvo navodi neutralno značenje, nakon toga podznačenje, pa frazeološki i terminološki odjeljak. Definicije su uglavnom leksikografske, a jezik definicija je suvremen, stilski neutralan.

Veća je pozornost posvećena valentnosti prijedloga, glagola i sklo-njivih glagolskih oblika (participa i glagolskih imenica), nekih imenica i pridjeva, te predikativa, npr. u gramatičkom odjeljku kod prijedloga, *čez* predl. s *tož.*; glagola *postati* /.../ *kdo/kaj*; *komu*, *komu/čemu* h *ko-mu/k čemu*; imenica *kupovanje* /.../ *koga/česa*. Kad se podređene zna-čenjske jedinice valentno različito ostvaruju od ishodišnoga značenja, onda se na tu promjenu dodatno upozorava novim prikazom valentnosti.

Riječi nastale preobrazbom (konverzijom) nemaju svoju natuknicu nego su obrađene kao podnatuknice uz osnovnu riječ. Tako su u pridjevnom članku kao podnatuknice prilozi i imenice koje su nastale konverzijom, npr. *trpežljiv* -a -o prid. /.../ *trpežljivo* prisl., ili pak *pravičen* -čna -o prid. /.../ *pravični* -ega m, *pravična* -e ž, *pravično* -ega s). I ovdje se pokazuje nesklonost leksikografa da odlučuju o tome je li konverzija u nekih leksičkih jedinica završila, odnosno jesu li posrijedi nove leksičke jedinice koje bi trebalo obraditi u posebnim član-cima. Radi ekonomiziranja prostorom jednostavnije je, primjerice, obraditi prilog motiviran pridjevom kao podnatuknicu, iako bi kao nova vrsta riječi trebao imati svoj rječnički članak.

Pri izradi koncepcije rječnika uvijek postoji mnoštvo dvojbi. Jedna je svakako i pitanje obrade složenih veznika. Slovenskim bi leksiko-grafima, uz ostalo, i tu trebalo odati priznanje, jer su oni ponudili najbolje rješenje: veznici se promatraju ovisno o uporabi, dakle kao “jednodelni” ili kao sastavni dijelovi “višedelnih” veznika. Složeni su veznici tako prikazani kao samostalne leksičke jedinice, a razvrstani su prema čestotnosti.

Zamršena problematika izbora lika natuknice, njezino osuvreme-njivanje i rekonstrukcija, te prikaz fonoloških inačica leksema sloven-skoga književnoga jezika 16. stoljeća razriješeni su tako da su natuknice navedene u osuvremenjenom slovopisnom i fonološkom obliku kako bi se današnjemu korisniku olakšao put do traženih podataka. Kad postoji veći broj inačica natuknice, onda se uzima ona koja je najčestotnija. No, kako nekada nije moguće točno odrediti i rekon-struirati čestotni raspored, inačice se navode abecednim redom.

Odrednice su zajedno s objašnjenjima preuzete iz *Slovenskoga pra-vopisa* (1990) i *Slovara slovenskega knjižnega jezika* (1970), a samo su djelomično dopunjene ili nanovo izrađene, npr. gramatičke, seman-tičke, terminološke, teritorijalne, stilske itd.

Treba spomenuti da je najviše primjera uzeto iz djela najznačajni-jih pisaca toga razdoblja – Trubara, Krelja i Dalmatina.

Namjena je oglednoga sveščića upozoriti stručnu javnost na bogatstvo jezičnih podataka koje nudi potpuni ispis djela slovenskih protestantskih pisaca i probuditi javnu raspravu o predloženim rješenjima. U sveščiću predstavljena i primijenjena načela izrade rječnika tako su, prije izlaska rječnika, ponuđena na raspravu svim zainteresiranim jezikoslovcima. Po svojoj temeljitosti i leksikografskoj razradi ovaj je sveščić ujedno uzorak za slične leksikografske pothvate pa je stoga bilo vrijedno zagledati u nj.

Ermina Harambašić